

De provincieraadsverkiezingen van 24 november 1991

door Marleen BRANS,

Assistent aan de Afdeling Bestuurswetenschap van de Katholieke Universiteit Leuven

Op 24 november 1991 verkozen de Belgische kiesgerechtigden naast de leden van de Kamer en de Senaat, ook de provincieraadsleden. Op basis van de stembusuitslag werden 716 provincieraadszetels verdeeld over 14 politieke partijen. Daarna werd per provincie een zeskoppige Bestendige Deputatie samengesteld.

In dit artikel wordt eerst een beschrijving gegeven van de provinciale stembusuitslag per provincie¹. Er wordt nagegaan welke de belangrijkste verschuivingen zijn ten aanzien van de verkiezingen van 1987. Ook wordt onderzocht of de stembusuitslag in 1991 de samenstelling van en de politieke verhoudingen in de Bestendige Deputaties gewijzigd heeft. In een tweede gedeelte wordt stilgestaan bij de uitwendige stemmenverschuiving tussen de uitslagen van de provinciale verkiezingen enerzijds en die van de verkiezingen van de Kamer en de Senaat anderzijds. Er wordt onderzocht of de provincieraadsverkiezingen een eigen stemgedrag vertonen, dan wel of het keuzeprofiel van de nationale verkiezingen gevolgd wordt.

I. Analyse per provincie

Provincie West-Vlaanderen

In West-Vlaanderen zijn de SP en de VU de grootste verliezers van de provincieraadsverkiezingen. Hoewel de CVP een stemmenverlies lijdt van 1,77%, verliest ze geen enkele zetel. De SP daarentegen, moet met een stemmenverlies van 4,61% drie zetels afstaan. Ook de Volksunie, met een stemmenverlies van 2,57%, verliest twee zetels.

Bij de winnaars in de provincie West-Vlaanderen is de PVV, die met een relatief kleine stemmenwinst van 1,50% twee zetels vooruitgaat. De grootste winst is voor het Vlaams Blok. Dit vervijfvoudigt zijn absoluut aantal stemmen ten opzichte

(1) Dit artikel sluit aan bij de vorige beschrijvingen van de provincieraadsverkiezingen die in de speciale verkiezingsnummers van *Res Publica* zijn opgenomen.

R. COSTARD, Les élections des conseils provinciaux (de 1971). *Res Publica*, 1972, nr. 4, blz. 667-724.

R. COSTARD, Les élections des conseils provinciaux (de 1974). *Res Publica*, 1974, nr. 3-4, blz. 547-572.

X. MABILLE, Les élections des conseils provinciaux (de 1981). *Res Publica*, 1981, nr. 1, blz. 195-205.

D. TOELEN, De provincieraadsverkiezingen van 13 oktober 1985. *Res Publica*, 1986, nr. 2, blz. 307-324.

D. TOELEN, De provincieraadsverkiezingen van 13 december 1987. *Res Publica*, 1987, nr. 1, blz. 99-118.

TABEL I
 Provincie West-Vlaanderen
 Uitslag van de provincieraadsverkiezingen

	1987	%	1991	%
Neergelegde stembiljetten	788.179	94,42	802.081	93,96
Blanco en ongeldige stemmen	60.788	7,71	69.853	8,71
Geldige stemmen	727.391	92,2	732.228	91,29
CVP	251.317	34,55	240.016	32,78
SP	186.942	25,70	154.459	21,09
PVV	126.613	17,41	138.470	18,91
VU	89.824	12,35	71.584	9,78
Vlaams Blok	9.806	1,35	48.552	6,63
Agalev	55.628	7,65	70.089	9,57
Andere lijsten	7.261	0,99	9.058	1,24

TABEL II
 Provincie West-Vlaanderen
 Verdeling van mandaten in de Provincieraad (PR)
 en in de Bestendige Deputatie (BD)

	1987		1991	
	PR	BD	PR	BD
CVP	36	4	36	4
SP	24	2	21	2
PVV	17		19	
VU	8		6	
Vlaams Blok	-		3	
Agalev	5		5	
	90	6	90	6

van 1987. Deze stemmenwinst van 5,28% is goed voor drie zetels, daar waar deze partij in 1987 geen enkele zetel had. Ook Agalev behoort tot de winnaars in West-Vlaanderen. Zij kan echter haar stemmenwinst van 1,92% niet omzetten in zetelwinst. In 1987 had Agalev haar aantal zetels nog met drie weten uit te breiden.

In de Bestendige Deputatie, blijft ondanks het verlies van de SP, de coalitie CVP - SP behouden.

Provincie Oost-Vlaanderen

In Oost-Vlaanderen zijn de CVP, SP en VU de verliezers van de provincieraadsverkiezingen en voornamelijk ten voordele van de PVV en het Vlaams Blok.

In 1991 worden aan de verliezers van 1987, namelijk de CVP en de VU, ook nog eens de SP toegevoegd.

TABEL III
 Provincie Oost-Vlaanderen
 Uitslag van de provincieraadsverkiezingen

	1987	%	1991	%
Neergelegde stembiljetten	959.926	94,77	970.295	94,25
Blanco en ongeldige stemmen	61.199	6,38	66.158	6,82
Geldige stemmen	898.727	93,62	904.137	93,18
CVP	271.657	30,23	247.035	27,32
SP	206.632	22,99	169.617	18,76
PVV	194.518	21,64	205.293	22,71
VU	114.861	12,78	84.640	9,36
Vlaams Blok	22.664	2,52	97.177	10,75
Agalev	69.163	7,70	84.463	9,34
Andere lijsten	19.232	2,14	15.912	1,76

TABEL IV
 Provincie Oost-Vlaanderen
 Verdeling van mandaten in de Provincieraad (PR)
 en in de Bestendige Deputatie (BD)

	1987		1991	
	PR	BD	PR	BD
CVP	31	4	28	4
SP	23		20	
PVV	21	2	22	2
VU	11		8	
Vlaams Blok	-		8	
Agalev	4		4	
	90	6	90	6

Deze partijen verliezen elk drie provincieraadszetels. Het grootste stemmenverlies wordt ditmaal gedragen door de SP, met een achteruitgang van 4,23%. Bij de VU is de achteruitgang iets kleiner. Zij lijdt een stemmenverlies van 3,42%. De CVP verliest 2,91% van haar stemmen.

Van het verlies van de CVP, SP en VU profiteert vooral de PVV en niet in het minst het Vlaams Blok. Agalev boekt slechts een lichte stemmenwinst van 1,64%, maar slaagt er, net zoals in West-Vlaanderen, niet in dit in zetels om te zetten. De PVV kan dit wel. Zij wint één zetel met een kleinere stemmenwinst van 1,07%. De grote winnaar is opnieuw Vlaams Blok. Deze partij brengt met een stemmenwinst van 8,23%, haar aantal provincieraadszetels van nul in 1987 op acht in 1991.

Net zoals in West-Vlaanderen heeft de stemmenverschuiving geen effect op de politieke samenstelling van de Bestendige Deputatie. De coalitie tussen CVP en PVV blijft behouden.

Provincie Antwerpen

Bij de provincieraadsverkiezingen te Antwerpen krijgen zowel de CVP als de SP zware klappen, zowel in absoluut aantal stemmen als in aandeel in het aantal geldige stemmen. Ook de VU, P.v.d.A. en zelfs Agalev gaan achteruit.

De CVP lijdt voor de tweede opeenvolgende keer een ernstig stemmenverlies. Zij gaat 4,87% achteruit en verliest hierdoor 4 zetels in de provincieraad. Waar in 1987 de CVP de grootste verliezer was van de provincieraadsverkiezingen is het ditmaal de beurt aan de SP. De SP lijdt een stemmenverlies van niet minder dan 5,10% en moet zes provincieraadszetels afstaan.

Ook de VU hoort bij de verliezers in Antwerpen. In 1987 moest deze partij reeds één zetel prijs geven. In 1991 verliest ze er nog eens drie, tengevolge van een stem-

TABEL V
Provincie Antwerpen
Uitslag van de provincieraadsverkiezingen

	1987	%	1991	%
Neergelegde stembiljetten	1.116.110	94,39	1.121.983	93,67
Blanco en ongeldige stemmen	73.198	6,56	70.223	6,26
Geldige stemmen	1.042.912	93,44	1.051.760	93,74
CVP	313.158	30,03	264.637	25,16
SP	239.157	22,93	187.493	17,83
PVV	155.510	14,91	167.613	15,94
VU	125.870	12,07	90.041	8,56
Vlaams Blok	64.182	6,15	204.146	19,41
Agalev	111.847	10,73	103.035	9,80
P.v.d.A.	17.973	1,72	11.670	1,11
Andere lijsten	15.215	1,46	23.125	2,20

TABEL VI
Provincie Antwerpen
Verdeling van mandaten in de Provincieraad (PR)
en in de Bestendige Deputatie (BD)

	1987		1991	
	PR	BD	PR	BD
CVP	29	4	25	3
SP	23	2	17	2
PVV	14		15	1
VU	10		7	
Vlaams Blok	4		18	
Agalev	9		8	
P.v.d.A.	1		-	
	90	6	90	6

menverlies van 3,51%. Van de traditionele partijen slaagde alleen de PVV erin een zetel bij te winnen. De P.v.d.A., die in 1987 nog één provincieraadszetel bekleedde verdwijnt in 1991 helemaal van de provinciale politieke kaart.

In 1987 wisten zowel Agalev als Vlaams Blok winst te boeken, met elk twee zetels meer. In 1991 verliest Agalev een zetel, zij het met een relatief klein stemmenverlies van 0,93%.

Vlaams Blok daarentegen boekt een winst van 13,26% en haalt 14 zetels binnen. Met een totaal van 19,41% van de geldige stemmen is Vlaams Blok nu de op één na grootste partij in de provincie Antwerpen, ten nadele van de SP die opschuift naar de derde plaats.

In tegenstelling tot in de provincies West- en Oost-Vlaanderen, is er in de provincie Antwerpen wel een wijziging in de samenstelling van de Bestendige Deputatie te bespeuren. De CVP verliest één Bestendig afgevaardigde ten voordele van de PVV, die intreedt in de Deputatie met CVP en SP.

Provincie Limburg

De VU en de SP zijn de grootste verliezers van de provincieraadsverkiezingen van Limburg. De VU krijgt de zwaarste klappen. Met een stemmenverlies van 3,72% moet deze partij niet minder dan 4 zetels afstaan. Met een niet veel kleiner stemmenverlies, namelijk 3,24%, verliest de SP drie zetels. Ook de CVP gaat achteruit in Limburg. Zij lijdt een stemmenverlies van 2,68%, maar verliest evenwel slechts één zetel.

De zetelwinst wordt verdeeld over de PVV, het Vlaams Blok en Agalev. De liberalen kunnen met een winst van 3% vier zetels binnen rijden, waardoor ze het verlies dat ze in 1987 leden, gedeeltelijk kunnen goedmaken. In zetelwinst is de PVV de grootste winnaar in Limburg. Vlaams Blok heeft echter de grootste stemmenwinst in percentage van het aantal geldige stemmen en doet met drie zetels zijn intrede in de Limburgse provincieraad.

In de provincie Limburg wordt de coalitie in de Bestendige Deputatie grondig gewijzigd. De CVP die in 1987 vier van de zes Bestendige Afgevaardigden voor haar rekening nam, verdwijnt uit de coalitie van 1991, ten voordele van twee af-

TABEL VII

Provincie Limburg
Uitslag van de provincieraadsverkiezingen

	1987	%	1991	%
Neergelegde stembiljetten	490.133	96,47	504.115	95,96
Blanco en ongeldige stemmen	31.904	6,51	32.099	6,37
Geldige stemmen	458.229	93,49	472.016	93,63
CVP	150.849	32,92	142.723	30,24
SP	125.730	27,44	114.225	24,20
PVV	64.739	14,13	80.865	17,13
VU	80.548	17,58	65.432	13,86
Vlaams Blok	5.423	1,18	31.722	6,72
Agalev	26.257	5,72	33.585	7,12
Andere lijsten	4.683	1,02	3.464	0,74

TABEL VIII
 Provincie Limburg
 Verdeling van mandaten in de Provincieraad (PR)
 en in de Bestendige Deputatie (BD)

	1987		1991	
	PR	BD	PR	BD
CVP	25	4	24	
SP	21	2	18	2
PVV	8		12	2
VU	14		10	2
Vlaams Blok	-		3	
Agalev	2		3	
	70	6	70	6

gevaardigden voor de VU en twee voor de PVV. De SP behoudt haar twee afgevaardigden in de Deputatie.

Provincie Henegouwen

In de provincie Henegouwen is Ecolo de winnaar van de provinciale verkiezingen. Ecolo boekt hier een stemmenwinst van 8,68%. Met een winst van 11 zetels bezet ze nu een totaal van 13 zetels in de provincieraad.

De grote verliezer in Henegouwen is de PS die met een stemmenverlies van 6,46% niet minder dan 10 zetels verliest. De socialisten kunnen nu niet meer rekenen op de absolute meerderheid in de provincieraad. Ze houden nog 42 zetels over.

TABEL IX
 Provincie Henegouwen
 Uitslag van de provincieraadsverkiezingen

	1987	%	1991	%
Neergelegde stembiljetten	779.570	91,95	778.847	91,24
Blanco en ongeldige stemmen	58.297	7,48	70.569	9,06
Geldige stemmen	721.273	92,52	708.278	90,94
PS	350.879	48,65	298.813	42,19
PSC	148.286	20,56	143.318	20,23
PRL	130.460	18,09	124.226	17,54
Ecolo	54.054	7,49	114.552	16,17
FN	1.177	0,16	7.594	1,07
PC	19.845	2,75	6.165	0,87
Andere lijsten	16.572	2,30	13.610	0,02

TABEL X
 Provincie Henegouwen
 Verdeling van mandaten in de Provincieraad (PR)
 en in de Bestendige Deputatie (BD)

	1987		1991	
	PR	BD	PR	BD
PS	52	6	42	5
PSC	20		20	1
PRL	16		14	
Ecolo	2		13	
FN	-		1	
	90	6	90	6

Achteruit gaan ook de PSC en de PRL met een stemmenverlies van respectievelijk 0,33% en 0,55%. Voor de PSC heeft dit stemmenverlies geen gevolg voor het aantal provincieraadszetels. De PRL verliest echter twee zetels.

De nieuwkomer in de provincieraad van Henegouwen is het FN. Deze partij boekt een stemmenwinst van 0,91, wat goed is voor één zetel.

De neergang van de communistische partij, die reeds duidelijk werd in 1987, zet zich nog verder door in 1991. In 1985 verloor deze partij de twee zetels die zij in 1981 veroverd had, en slaagde er in 1987 niet in deze terug te winnen. Toch kon zij nog rekenen op 2,75% van de stemmen, meer dan de 1,6% van het FN op dat moment. In 1991 haalt de PC nog maar 0,87% van de geldige stemmen.

De bestendige deputatie van 1991 is niet meer dezelfde als in 1987. Waar de Bestendige Deputatie in 1987 nog homogeen socialistisch was, verliest de PS in 1991 één afgevaardigde aan de PSC.

Provincie Luxemburg

In de provincie Luxemburg verliezen de PSC, de PS en de PRL, ten voordele van Ecolo.

Uitgedrukt in procentueel stemmenverlies is in Luxemburg, de PRL de grootste verliezer met -2,82%, gevolgd door de PS met -1,92% en de PSC met -0,55%. Ondanks de verschillen in stemmenverlies, verliezen deze traditionele partijen elk één zetel.

Deze drie zetels gaan naar Ecolo, dat met 5,11% zijn stemmenwinst van 1987 verderzet. Geen andere dan deze vier partijen weet een zetel in de Luxemburgse provincieraad te bemachtigen.

In de Bestendige Deputatie blijft de coalitie tussen de PS en de PRL behouden.

TABEL XI
 Provincie Luxemburg
 Uitslag van de provincieraadsverkiezingen

	1987	%	1991	%
Neergelegde stembiljetten	154.632	93,90	157.551	93,94
Blanco en ongeldige stemmen	10.442	6,75	12.888	8,18
Geldige stemmen	144.190	93,25	144.663	91,82
PS	40.835	28,32	38.186	26,40
PSC	50.346	34,92	49.723	34,37
PRL	43.499	30,17	39.562	27,35
Ecolo	8.768	6,08	16.192	11,19
Andere lijsten	742	0,51	1.000	0,69

TABEL XII
 Provincie Luxemburg
 Verdeling van mandaten in de Provincieraad (PR)
 en in de Bestendige Deputatie (BD)

	1987		1991	
	PR	BD	PR	BD
PS	14	3	13	3
PSC	19		18	
PRL	16	3	15	3
Ecolo	1		4	
	50	6	50	6

Provincie Namen

Net zoals in alle andere Waalse provincies zijn ook in Namen de PRL en de PS de verliezers van de provincieraadsverkiezingen. De PS verliest vier zetels met een achteruitgang van 5,7% van de stemmen. De PRL ziet zijn aantal zetels teruglopen met twee.

De stemmenwinst wordt gedeeld door de PSC, het FN en Ecolo. De PSC wint de zetel terug die ze in 1987 verloren had, zij het met een relatief kleine stemmenwinst van 1,25%.

Zoals in de drie andere Waalse provincies boekt Ecolo in Namen een stevige stemmenwinst, namelijk 5,65%. Dit levert de partij een fikse zetelwinst van vier op.

Het FN steekt voor de eerste keer de kop op in Namen met 2% van de stemmen, wat de partij een zetel oplevert.

Het UDRT dat sinds de verkiezingen van 1985 op terugweg was, is in 1991 van het provinciale politieke toneel verdwenen. Ook het R.W. nam niet meer deel aan de Naamse provinciale verkiezingen.

TABEL XIII
 Provincie Namen
 Uitslag van de provincieraadsverkiezingen

	1987	%	1991	%
Neergelegde stembiljetten	276.884	92,81	284.331	92,31
Blanco en ongeldige stemmen	17.189	6,42	22.430	7,89
Geldige stemmen	259.095	93,58	261.901	92,11
PS	107.159	41,36	93.381	35,66
PSC	68.052	26,27	72.069	27,52
PRL	59.032	22,78	54.642	20,86
Ecolo	20.917	8,07	35.935	13,72
FN	-	-	5.236	2,00
Andere lijsten	3.935	1,52	638	0,24

TABEL XIV
 Provincie Namen
 Verdeling van mandaten in de Provincieraad (PR)
 en in de Bestendige Deputatie (BD)

	1987		1991	
	PR	BD	PR	BD
PS	26	4	22	4
PSC	17		18	
PRL	14	2	12	2
Ecolo	3		7	
FN	-		1	
	60	6	606	

De politieke samenstelling van de Naamse Bestendige Deputatie blijft ongewijzigd: de PS in coalitie met de PRL.

Provincie Luik

In 1987 was de PS nog de enige partij in de provincie Luik die zowel naar absoluut aantal stemmen, als naar het percentage van het aantal geldige stemmen, vooruitgang maakte. In 1991 echter verliest de PS met een stemmenverlies van 5,75% niet minder dan zeven zetels. Ook de PRL moet drie zetels afstaan.

Waar de PSC in 1987 nog één zetel verloor, wordt in 1991 haar stemmenverlies niet omgezet in zetelverlies. Integendeel, ze haalt haar verloren zetel terug binnen. Ook de Partei der Deutschsprachigen Belgier (PDB) kan ondanks een klein stemmenverlies toch haar ene zetel behouden. Het nieuwe Agir verschijnt ten tonele met 1,02% van het aantal geldige stemmen, wat goed is voor één zetel.

De grote winnaar in Luik is opnieuw Ecolo, dat met een stemmenwinst van 7,01% 8 nieuwe zetels binnenhaalt. Het FN dat voor de eerste keer in Luik opduikt, is er niet in geslaagd een zetel te bemachtigen.

TABEL XV
 Provincie Luik
 Uitslag van de provincieraadsverkiezingen

	1987	%	1991	%
Neergelegde stembiljetten	625.622	92,66	624.180	91,11
Blanco en ongeldige stemmen	42.658	6,82	49.964	8,00
Geldige stemmen	582.964	93,18	574.216	92,00
PS	263.522	45,20	226.545	39,45
PSC	121.058	20,77	117.035	20,38
PRL	127.426	21,86	115.246	20,07
Ecolo	43.479	7,46	83.068	14,47
PDB	5.970	1,02	5.293	0,92
Agir	-	-	5.866	1,02
Andere lijsten	21.509	3,69	21.163	3,68

TABEL XVI
 Provincie Luik
 Verdeling van mandaten in de Provincieraad (PR)
 en in de Bestendige Deputatie (BD)

	1987		1991	
	PR	BD	PR	BD
PS	43	4	36	4
PSC	18		19	
PRL	20	2	17	2
Ecolo	4		12	
PDB	1		1	
Agir	-		1	
	86	6	86	6

Ondanks het stemmenverlies van de PS en de PRL blijft in de Bestendige Deputatie de coalitie tussen deze twee partijen behouden.

Provincie Brabant

Buiten de PSC en de PVV lijden alle traditionele partijen verlies bij de Brabantse provincieraadsverkiezingen, zowel in termen van procentueel stemmenverlies, als in termen van zetelverlies.

De PS is de grootste verliezer. Zij moet vijf zetels afstaan door een stemmenverlies van 4,22%. De SP, CVP en PRL verliezen elk één zetel, met een respectievelijk stemmenverlies van 1,47%, 2,34% en 2,06%.

De stemmenwinst van de PVV (0,06) is te klein om haar een bijkomende zetel op te leveren. Het stemmenverlies van de PSC (0,07) is dan weer niet groot genoeg om er een provincieraadszetel aan te verliezen.

TABEL XVII
 Provincie Brabant
 Uitslag van de provincieraadsverkiezingen

	1987	%	1991	%
Neergelegde stembiljetten	1.387.957	91,31	1.377.637	90,38
Blanco en ongeldige stemmen	102.279	7,37	99.975	7,26
Geldige stemmen	1.285.678	92,63	1.277.662	92,74
PS	186.521	14,51	131.429	10,29
PSC	89.608	6,97	88.184	6,90
PRL	207.809	16,16	180.122	14,10
Ecolo	54.296	4,22	98.550	7,71
FDF-PPW	86.421	6,72	90.236	7,06
FN-NF	5.977	0,46	41.554	3,25
Vlaams Blok	21.784	1,69	79.750	6,24
VU	89.785	6,98	69.389	5,43
Agalev	44.421	3,46	60.302	4,72
PVV	134.074	10,43	133.978	10,49
CVP	197.461	15,36	166.386	13,02
SP	139.218	10,83	119.564	9,36
Andere lijsten	28.303	2,20	18.228	1,43

TABEL XVIII
 Provincie Brabant
 Verdeling van mandaten in de Provincieraad (PR)
 en in de Bestendige Deputatie (BD)

	1987		1991	
	PR	BD	PR	BD
PS	15	1	10	1
SP	10	1	9	1
PSC	6	1	6	
CVP	14	1	13	1
PRL	16	1	15	2
PVV	10	1	10	1
FDF	7		7	
VU	7		5	
Ecolo	3		7	
Agalev	2		4	
Vlaams Blok	-		4	
	90	6	90	6

Van de communautaire partijen blijft de score voor het FDF (+ 0,34) ongeveer gelijk, terwijl de VU met 1,55% achteruit gaat en twee provincieraadszetels moet afstaan.

De grote winnaars in Brabant zijn dezelfde als respectievelijk in Vlaanderen en Wallonië, namelijk Vlaams Blok en Ecolo. Vlaams Blok gaat vooruit met 4,55% en haalt ineens vier zetels binnen. Ook Ecolo, dat reeds in 1987 drie zetels behaalde, weet deze nu uit te breiden met vier nieuwe zetels. Ondanks een stemmenwinst van 2,79% haalt het FN geen enkele zetel.

De enige wijziging in de politieke samenstelling van de Brabantse Bestendige Deputatie is een verschuiving van één zetel. De PSC verliest de hare en verdwijnt uit de Deputatie, de PRL krijgt er één zetel bij.

Besluit

In tabellen XIX en XX worden de resultaten van de provincieraadsverkiezingen gebundeld weergegeven. Hierdoor kunnen we de Waalse, Vlaamse en Brabantse uitslagen van de provincieraadsverkiezingen met elkaar vergelijken.

De SP is de grote verliezer van de provincieraadsverkiezingen in de Vlaamse provincies, zowel in termen van procentueel stemmenverlies als in termen van zetelverlies. De SP lijdt het grootste verlies in de provincie Antwerpen waar ze niet minder dan zes zetels kwijtspeelt. Ook de Volksunie krijgt rake klappen. Vooral in Limburg, waar ze vier zetels moet afstaan. Ook de CVP kan haar vertegenwoordiging op het provinciale vlak niet versterken. Behalve in West-Vlaanderen, verliest ze een totaal van acht zetels. De PVV daarentegen verbetert haar positie met acht zetels.

In 1987 slaagde Agalev erin grote vooruitgang te maken. Ondanks een lichte stemmenwinst kan zij deze trend echter niet meer voortzetten in 1991. Agalev verliest zelfs een zetel in Antwerpen. Doordat zij er één wint in Limburg kan zij het totaal behouden op twintig in de vier Vlaamse provincies.

De grootste stemmen- en zetelwinst in Vlaanderen gaat naar het Vlaams Blok. In drie provincies doet Vlaams Blok voor het eerst zijn intrede in de provincieraad. In Antwerpen en Oost-Vlaanderen is zijn winst het grootst; in West-Vlaanderen en Limburg boekt Vlaams Blok een meer bescheiden winst.

Ecolo is de absolute winnaar van de provincieraadsverkiezingen in Wallonië. Deze partij weet in elk van de Waalse provincies haar aantal stemmen te verdubbelen. Zij wint hierdoor niet minder dan 26 zetels bij. Opvallend in de Waalse provincies is de zeer kleine vooruitgang van extreem rechts, die in heel Wallonië slechts drie provincieraadszetels weet te bemachtigen. In Henegouwen en Namen gaat telkens één zetel naar FN en in Luik één naar het rechtse Agir.

De grote winnaar van 1987 is in 1991 de grote verliezer. De PS lijdt een ernstig stemmenverlies. Ze moet in het totaal 22 zetels afstaan, waarvan 10 in Henegouwen.

Ook de PRL verliest, en dit voor de tweede opeenvolgende keer. De PRL verliest evenveel zetels in Wallonië als haar Vlaamse tegenhanger wint in Vlaanderen. Ook de PSC gaat in drie van de Waalse provincies lichtjes achteruit, maar verliest er geen zetels. In Namen boekt ze zelfs een lichte stemmenwinst wat haar één extra zetel voor heel het Waalse landsgedeelte oplevert.

In Brabant zijn de grootste verliezers de PS, gevolgd door de CVP en de VU. Behalve de PSC en de PVV moeten alle traditionele partijen provincieraadszetels afstaan. Ook de communautaire partijen lijden stemmenverlies, maar alleen de VU ondervindt hier de negatieve gevolgen van onder de vorm van zetelverlies. Ook de SP en PRL moeten een provincieraadszetel prijsgeven. Alleen het FDF, de PSC en de PVV weten hun aantal zetels te handhaven.

TABEL XIX

Uitslag van de provincieraadsverkiezingen van 24 november 1991, geglobaliseerd naar Vlaamse en Waalse provincies en het Rijk

	Vlaamse provincies	%	Brabant	%	Waalse provincies	%	Het Rijk	%
CVP	894.411	28,3	166.386	13,0	-	-	1.060.797	17,3
PSC	-	-	88.184	6,9	382.145	22,6	470.329	7,7
SP	625.794	18,9	119.564	9,4	-	-	745.358	12,2
PS	-	-	131.429	10,3	656.925	38,9	788.354	12,9
PVV	592.241	18,7	133.978	10,5	-	-	726.219	11,9
PRL	-	-	180.112	14,1	333.676	19,8	513.788	8,4
VU	311.697	9,9	69.389	5,4	-	-	381.086	6,2
FDf	-	-	90.236	7,1	12.956	0,8	103.192	1,7
Vlaams Blok	381.597	12,1	79.750	6,2	-	-	461.347	7,5
FN-NF	-	-	41.554	3,3	15.919	0,9	57.473	0,9
Agalev	291.172	9,2	60.302	4,7	-	-	351.474	5,7
Ecolo	-	-	98.550	7,7	249.747	14,8	348.297	5,7
PDB	-	-	-	-	5.293	0,3	5.293	0,1
AGIR	-	-	-	-	5.866	0,3	5.866	0,1
Anderc lijsten	63.229	2,0	18.228	1,4	26.531	1,6	107.988	1,8
Geldige stemmen	3.160.141	93,0	1.277.662	92,7	1.689.058	91,6	6.126.861	92,5
Blanco en ongeldige stemmen	238.333	7,0	99.975	7,3	155.851	8,4	494.159	7,5
Neergelegde stembiljetten	3.398.474		1.377.637		1.844.909		6.621.020	

TABEL XX

Evolutie van de zetels per partij en per regio

	Vier Vlaamse provincies		Brabant		Vier Waalse provincies		Totaal		Verschil
	1987	1991	1987	1991	1987	1991	1987	1991	
CVP	121	113	14	13	-	-	135	126	-9
PSC	-	-	6	6	74	75	80	81	+1
SP	91	76	10	9	-	-	101	85	-16
PS	-	-	15	10	135	113	150	123	-27
PVV	60	68	10	10	-	-	70	78	+8
PRL	-	-	16	15	66	58	82	73	-9
VU	43	31	7	5	-	-	50	36	-14
FDf	-	-	7	7	-	-	7	7	-
Vlaams Blok	4	32	-	4	-	-	4	36	+32
FN-NF	-	-	-	-	-	2	-	2	+2
Agalev	20	20	2	4	-	-	22	24	+2
Ecolo	-	-	3	7	10	36	13	43	+30
P.v.d.a.	1	-	-	-	-	-	1	-	-1
PDB	-	-	-	-	1	1	1	1	-
AGIR	-	-	-	-	-	1	-	1	+1
	340	340	90	90	286	286	716	716	

De zetelwinst wordt verdeeld over het Vlaams Blok, Agalev en Ecolo. Het Vlaams Blok kent een doorbraak met 4 zetels en de Groenen bezetten nu samen 11 zetels. Ondanks het feit dat de PSC geen zetels verloor en de PRL er geen bijwon, werd de samenstelling van de Bestendige Deputatie gewijzigd in het voordeel van de PRL en in het nadeel van de PSC.

Nationaal is de socialistische politieke 'familie' de grootste verliezer van de provincieraadsverkiezingen, gevolgd door de VU. Ook de christendemocratische 'familie' gaat achteruit in 1991, voornamelijk door het zetelverlies van de CVP. Bij de liberalen wordt de winst in Vlaanderen volledig ongedaan gemaakt door de terugval van de PRL in Wallonië.

De Groenen gaan nationaal in totaal met 35 zetels vooruit, extreem rechts met 35 zetels. Achter deze nationale aggregaten schuilen echter frappante regionale verschillen. Het nationale succes van de Groenen wordt gedragen door de spectaculaire groei van Ecolo in Wallonië. Dat van extreem rechts is terug te brengen tot de vereenvoudiging van het aantal Vlaams Blok stemmen in Vlaanderen. De Vlaamse en Waalse kiezers hebben op nagenoeg dezelfde wijze de traditionele partijen afgestraft, maar hebben voor totaal andere alternatieven gekozen: de Vlamingen voor extreem rechts en de Walen voor de ecologisten. De resultaten van de provincieraadsverkiezingen in Brabant zijn een mooie weerspiegeling van wat er zich in Vlaanderen en Wallonië apart heeft afgespeeld.

In 1987 heeft de stembusuitslag noch voor de samenstelling noch voor de verhoudingen in de Bestendige Deputaties gevolgen gehad. In 1991 is dat in sommige provincies wel gebeurd. In Henegouwen is de homogeen socialistische samenstelling van de Deputatie doorbroken, doordat één zetel toegewezen werd aan de PSC. In Antwerpen verliest de CVP één Bestendig Afgevaardigde aan de PVV. De meest spectaculaire verandering vinden we echter terug in de provincie Limburg. Daar verdwijnt de CVP uit de coalitie ten voordele van de PVV en de VU. De grootste verliezer van de provinciale verkiezingen op het niveau van de Bestendige Deputaties is dus de CVP, de winnaar is de PVV.

II. Analyse van de uitwendige stemmenverschuiving

In dit deel wordt gepoogd een inzicht te geven in het differentiële stemgedrag van de kiezer bij synchrone verkiezing. Er wordt nagegaan in welke mate de provinciale verkiezingen een eigen profiel vertonen, verschillend van de Kamer- en Senaatsverkiezingen.

De techniek die hiertoe wordt aangewend is de uitwendige stemmenverschuiving (USV), die werd ontwikkeld door W. Fraeys². De USV wordt berekend per politieke partij. Dit maakt een vergelijking mogelijk tussen de verkiezingsuitslagen van de provincieraadsverkiezingen en de uitslagen bekomen voor Kamer en Senaat. De verkiezingsuitslagen worden uitgedrukt in percentages van het aantal geldige stemmen. Een positieve waarde in de tabellen betekent dat de betrokken politieke partij bij de provincieraadsverkiezingen minder stemmen behaald heeft dan bij de Kamer- of Senaatsverkiezingen. Een negatief teken wil dan zeggen dat de politieke partij bij de provincieraadsverkiezingen meer stemmen behaald heeft dan bij de Kamer- of Senaatsverkiezingen.

(2) W. FRAEYS, Les résultats des élections législatives du 26 mars 1961. *Res Publica*, 1961, nr. 4, blz. 398.

TABEL XXI

Uitwendige stemmenverschuiving per Vlaamse en Waalse provincie

	West-Vlaanderen		Oost-Vlaanderen		Antwerpen		Limburg	
	K-P	S-P	K-P	S-P	K-P	S-P	K-P	S-P
CVP	-1,48	-2,55	-0,55	-0,8	+0,04	-1,17	-3,21	+0,27
SP	-0,84	-0,43	+0,28	-1,24	-0,61	-0,32	-0,71	-2,15
PVV	+0,44	+0,32	+0,66	+0,45	-1,20	-0,51	+0,88	-1,44
VU	-0,43	-0,64	-0,70	-0,18	-0,63	-0,03	+0,82	-1,33
Vlaams Blok	-0,80	-0,51	-1,51	-1,12	-2,75	-2,36	+0,27	+1,03
Agalev	-1,59	-0,92	-2,12	-1,48	-0,68	-0,51	-0,90	+0,77
Rossem	(+5,33)	(+5,69)	(-4,16)	(-4,57)	(+7,16)	(+6,47)	+2,50	+2,93
Anderen	-0,36	-0,70	-0,21	-0,18	-1,33	-1,58	+0,32	-0,09
USV	5,64	5,88	5,10	5,02	7,20	6,48	4,81	5,01

	Henegouwen		Namen		Luxemburg		Luik	
	K-P	S-P	K-P	S-P	K-P	S-P	K-P	S-P
PS	+0,74	+0,19	+1,79	-1,55	+1,06	+0,53	+2,83	+0,98
PSC	+0,62	+2,08	-1,95	+3,85	-1,20	-0,39	+1,26	+0,43
PRL	-0,07	-0,80	-1,42	-2,14	-1,22	-2,31	-1,77	+0,01
Ecolo	-1,65	-2,05	+0,19	+1,14	+0,46	+1,39	-2,19	-0,04
FN	+0,48	+0,36	+0,80	(-2,00)	-	-	+0,34	+1,03
Agir	-	-	-	-	-	-	+0,91	-
Anderen	+1,78	+2,13	+0,59	+0,70	+0,20	+0,92	-1,88	-1,88
USV	2,67	3,81	3,37	5,69	2,43	2,77	5,59	2,19

TABEL XXII

Uitwendige stemmenverschuiving voor de provincie Brabant, het totaal van de vier Vlaamse en vier Waalse provincies samen en voor het Rijk

	Brabant	Totaal voor de Vlaamse provincies		Totaal voor de Waalse provincies		Totaal voor het Rijk		
	K-P	S-P	K-P	S-P	K-P	S-P	K-P	S-P
CVP	-0,1	+0,5	-1,0	-1,2	-	-	-0,5	-0,5
PSC	+0,1	-0,8	-	-	+0,3	+1,6	0	+0,2
SP	0	+1,0	-0,4	-0,9	-	-	-0,2	-0,3
PS	+0,9	+1,9	-	-	+1,7	+0,3	+0,6	+0,4
PVV	+0,1	-0,5	+0,1	-0,1	-	-	+0,1	-0,2
PRL	+0,2	-0,1	-	-	-1,0	-1,1	-0,3	-0,3
VU	-0,6	-0,1	-0,4	-0,5	-	-	-0,3	-0,2
FDV	-1,0	-1,3	-	-	-0,1	-0,1	-0,2	-0,3
Vlaams Blok	-0,8	-0,9	-1,6	-1,1	-	-	-0,9	-0,7
FN	-0,2	0	-	-	+0,5	+0,2	+0,2	+0,1
Agalev	-0,9	-1,2	-1,3	-0,7	-	-	-0,8	-0,6
Ecolo	-1,0	-1,1	-	-	-1,4	-0,6	-0,6	-0,4
PDB	-	-	-	-	(-0,3)	(-0,3)	(-0,1)	(-0,1)
Agir	-	-	-	-	+0,4	(-0,3)	+0,2	(-0,1)
Rossem	(+2,6)	(+2,4)	(+5,2)	(+5,2)	-	-	(+3,2)	(+3,2)
Anderen	+0,4	+0,2	+0,2	-0,7	-0,1	+0,1	-0,4	-0,3
USV	4,60	6,00	5,10	5,20	2,90	2,30	4,30	3,95

A. Bespreking van de resultaten

De uitwendige stemmenverschuiving is de som van de verschillen in percentages der partijen, gedeeld door twee. De verschillen der percentages worden opgeteld, zonder rekening te houden met hun teken. De som wordt door twee gedeeld omdat elke stemmenverschuiving in de berekeningswijze een dubbele impact heeft.

De globale USV voor de Kamer ten opzichte van de provincieraadsverkiezingen is 4,30. Tussen de verkiezingsuitslagen voor de Senaat en die voor de Provincieraad is de USV iets kleiner, maar toch nog goed voor 3,95% van de geldige stemmen. Deze USV scores liggen hoger dan die voor de verkiezingen van 1987. Deze stijging doet vermoeden dat het aantal kiezers dat aan 'split-ticket voting'³ heeft gedaan relatief groot is. De verklaring hiervoor ligt voor de hand. De nationale lijst Rossem had immers geen provinciale equivalent. Dit heeft de kiezer ertoe aangezet om 'split-ticket' te stemmen. Een kiezer die nationaal voor Rossem stemde had bij de provinciale lijsten de keuze ofwel niet te stemmen, ofwel op een andere partij. Het zou interessant zijn na te gaan op welke partij de nationale Rossem stemmer normaal (dit is : zonder de mogelijkheid van de lijst Rossem) zou gestemd hebben. Nochtans is dit zeer moeilijk te achterhalen. Ten eerste omdat er kan verwacht worden dat kleinere partijen het provinciaal beter doen dan nationaal. In die hypothese kan het zijn dat een kiezer die b.v. nationaal gewoonlijk CVP stemt, provinciaal voor een kleinere partij kiest. Nu hij ook nationaal niet voor de CVP stemde, maar wel voor Rossem, is het mogelijk dat hij provinciaal ofwel zijn vroeger stemgedrag omkeert en in 1991 provinciaal op de CVP stemt in plaats van op een andere kleinere partij, ofwel op een kleinere partij stemt zoals hij anders gewoon is te doen. In dit laatste geval stemt deze kiezer noch nationaal, noch provinciaal op de CVP. Het is dus zeer moeilijk, zometertijd onmogelijk, met de USV-techniek na te gaan wat het feitelijke kiesgedrag van de burger geweest is op 24 november 1991.

De nationale USV -scores liggen lager dan die voor de individuele provincies. Er is een nivellerend effect merkbaar wanneer men de uitwendige stemmenverschuiving bekijkt van elke provincie apart tegenover de verschuiving voor het hele Rijk. In de nationale USV- score worden de individuele provinciale verschillen afgevlakt. Het kleiner aantal stemmen die de PVV bij de provinciale verkiezingen heeft behaald, ten aanzien van de Kamerverkiezingen, in de provincies West-Vlaanderen en Oost-Vlaanderen en Limburg wordt gecompenseerd door het hoger aantal stemmen dat deze partij in Antwerpen behaalt. Ecolo haalde bij de provincieraadsverkiezingen in Henegouwen, Luik en Brabant meer stemmen dan bij de Senaatsverkiezingen. In Namen en Luxemburg deed de partij het slechter. De globale USV- score is dan ook kleiner dan die voor de individuele provincies.

(3) Dit wil zeggen dat dezelfde kiezer op verschillende politieke partijen stemt naargelang het gaat om provinciale, Kamer- of Senaatsverkiezingen.

In het Waalse landsgedeelte doen de extreme partijen het beter nationaal dan provinciaal. Kijk maar naar de stemmenverschuiving van het FN en het Agir. Ecolo doet het globaal genomen iets beter provinciaal dan nationaal.

Ook Agalev haalt provinciaal betere resultaten dan nationaal. Opvallend is het Vlaams Blok dat in West- en Oost-Vlaanderen alsook in Antwerpen beter scoort zowel ten opzichte van de Senaats- als ten aanzien van de Kamerverkiezingen maar in Limburg een slechtere score haalt. Nog opvallender in Limburg is dat de hoge stemmenverschuiving optreedt ten voordele van de CVP. De CVP haalt in de provincie Limburg 3,2% van de geldige stemmen meer dan zij bij de kamerverkiezingen haalt. Nog in Limburg doet de VU het provinciaal slechter ten aanzien van de Kamerverkiezingen, maar beter ten aanzien van de Senaatsverkiezingen.

De bewering dat de grotere partijen het in het algemeen beter doen nationaal dan provinciaal gaat in 1991 in tegenstelling tot in 1987 niet op. Kijk maar naar de USV voor de CVP, de SP en de PRL.

De hypothese dat kleine partijen relatief meer succes boeken bij de provinciale verkiezingen dan bij de verkiezingen van de Kamer en de Senaat krijgt meer steun. Globaal genomen boeken Agalev, Ecolo, Vlaams Blok en 'andere partijen' betere resultaten bij de provincieraadsverkiezingen hoewel het verschil met de Senaatsverkiezingen meestal iets kleiner is. De uitzondering in 1991 wordt gevormd door de scores van de extreem rechtse FN en Agir, die nationaal beter scoren, zowel op Kamer- als op Senaatsvlak, hoewel het verschil in het laatste geval kleiner is.

De hoogste USV score is terug te vinden in Antwerpen. Vlaams Blok doet het significant veel beter provinciaal dan nationaal, terwijl de grootste verschuiving bij Rossem ligt. Dit doet vermoeden dat een gedeelte van de nationale Rossemstemmers provinciaal het Vlaams Blok zijn komen versterken. Het valt immers op dat in die provincies waar Rossem de hoogste score nationaal haalt Vlaams Blok er provinciaal het sterkst op vooruit gaat; dit in tegenstelling tot in Limburg waar Rossem nationaal niet echt van de grond kwam, en Vlaams Blok een slechtere provinciale score heeft. Nochtans kan met de techniek van de USV geen uitsluitel hierover gegeven worden. Ten eerste zou het kunnen dat Vlaams Blok in de meeste provincies van dezelfde trend profiteert als de andere kleinere partijen. Ten tweede is het perfect mogelijk dat de stemmenverschuivingen mekaar gedeeltelijk opheffen. De realiteit achter de stemmenverschuivingen is van zeer complexe aard. Zo zou het kunnen dat een nationale Rossem stemmer provinciaal op de CVP stemt en een nationale CVP stemmer provinciaal kiest voor het Vlaams Blok. De uitwendige stemmenverschuiving kan onmogelijk zulke inwendige verschuivingen verklaren.

B. Besluit

In 1991 bedraagt de globale stemmenverschuiving voor het Rijk 4,30% voor de Kamer en 3,95%, tegenover resp. 1,75% en 1,10% in 1987. De USV is in Vlaanderen veel hoger dan in Wallonië: 5,10% voor de Kamer en 5,20% voor de Senaat. Wel is in Wallonië de USV hoger dan in 1987, namelijk 2,90% voor de Kamer en 2,30% voor de Senaat, tegenover resp. 1,40% en 1,15% in 1987. Nog een verschil met de verkiezingen van 1987 is dat de stemmenverschuivingen voor de Senaat niet kleiner zijn dan die voor de Kamer. In Brabant was de USV-score voor de Senaat zelfs 1,40% groter dan die voor de Kamer.

De hoge USV-score in Vlaanderen wordt verklaard door het feit dat de nationale Rossem lijst geen provinciaal equivalent had.

Wel kan in 1991 worden bevestigd dat kleinere partijen bij provinciale verkiezingen meestal beter scoren dan bij nationale. In tegenstelling tot in 1987 moet dan wel worden ontkend dat de traditionele partijen nationaal betere resultaten halen. Indien over een hele reeks verkiezingen zou kunnen worden aangetoond dat grotere partijen nationaal altijd betere resultaten halen, dan zou de uitslag van 1991 erop kunnen duiden dat de lijst Rossem voornamelijk kiezers van de grotere partijen heeft afgesnoept.

Nochtans moet het duidelijk wezen dat het differentiële stemgedrag van de kiezers niet exact kan achterhaald worden met de techniek der uitwendige stemmenverschuiving, welke in essentie een beschrijvende functie heeft. Hypothesen zullen moeten worden getest en verklaringen gezocht door middel van verdergaand wetenschappelijk onderzoek.

Summary: The provincial council elections in Belgium in 1991

On the 24th of november 1991 the Belgian voters elected the 716 members of the nine provincial councils.

The socialists are the biggest losers of this election, with the Volksunie as a close second. Also the Christian Democrats suffered a serious decline, mainly caused by the loss of the CVP in Flanders. The electoral gain of the Flemish Liberals is neutralized by the decline of the Liberal party in Wallonia. The Greens gain 32 seats, the Far Right 35. These national aggregates hide striking regional differences. The national success of the Green is mainly due to the spectacular growth of Ecolo in the Walloons. The success of the Far Right is the sole result of a multiplication of votes for Vlaams Blok in Flanders.

These results show that both the Flemish and the Walloon voters have sanctioned the traditional parties in a similar way. They opted, however, for totally different alternatives: the Flemish for the Far Right, the Walloons for the ecologists. The outcome of the provincial elections in the bilingual province of Brabant neatly mirrors these tendencies.

In 1991 the outcome of the provincial elections showed a profile quite different from that of the national elections which were held on the same day. This is explained by the fact that the Flemish party Rossem, which won 3.2% of the votes, only ran for the national elections and not for the provincial elections. Hence, a considerable difference in voting behaviour on the national versus the local level. The comparison of the results of the national elections with those of the provincial confirms the claim that smaller parties generally score better at a lower level. In 1991 it can, however, not be said that the bigger parties did better on the national level.